REVIEW: Mihaela Ursa, Adrian Tătăran și Alexandra Turcu, eds., „Zoe, fii bărbată! Coduri de gen în cultura României contemporane”

Emilian-Cătălin LUNGU

Universitatea din București, Centrul de Excelență în Studiul Imaginii
University of Bucharest, Center of Excellence in Visual Studies
Personal e-mail: ianlungu@yahoo.com

REVIEW: Mihaela Ursa, Adrian Tătăran, and Alexandra Turcu, eds.,
Zoe, Be a Man! Gender Codes in the Culture of Contemporary Romania

Abstract: The recent publication of the collective volume on gender studies *Zoe, fii bărbată! Coduri de Gen în cultura României contemporane / Zoe, be a man! Gender Codes in the culture of contemporary Romania* (Paralela 45, 248 pag.) casts light on the different problems regarding gender topics which are embedded in a Romanian local context, highlighting especially the inequality that women have been facing and the possibilities of liberation from within the corrupted, patriarchal matrix, with the studies mainly rooted in second wave feminist theories. The approach of the research conducted in this volume is interdisciplinary, featuring studies with a focus on various subjects in the humanistic field.
Keywords: gender studies, gender equality, gender quotas, literary studies, visual studies, humanities.

Citation suggestion: Lungu, Emilian-Cătălin. “REVIEW: Mihaela Ursa, Adrian Tătăran și Alexandra Turcu, eds., ‘Zoe, fii bărbată! Coduri de gen în cultura României contemporane’.” *Transilvania*, no. 11-12 (2020): 150-152. https://doi.org/10.51391/trva.2020.12.20.

Apariția volumului de studii de gen *Zoe, fii bărbată!* (2019), coordonat de Mihaela Ursa și editat de Alexandra Turcu și Adrian Tătăran, reprezintă o inovație în peisajul critic românesc, un demers salutar care se înscrie în fenomenul recent de popularizare al studiilor de gen în Europa de Est. Ca ramă teoretică, studiile de gen au înflorit în spațiul vestic și american, ele cunosc însă o încurajatoare emergență în ultimele două decenii și în periferii și semi-periferii, spații care produc, deja, dezbateri de mare relevanță în economia acestui domeniu.

Studiile de gen sunt o apariție – am putea spune – organică în domeniul universitar, ca urmare a progreselor dezbaterilor feministe sub forma unui fenomen cultural, Scandinavia fiind unul dintre nucleele europene ce produce masiv teorie contemporană de gen. Programele universitare de studiu și centrele de cercetare s-au fondat, incipient, sub denumirea de *woman studies*, care a evoluat, în timp, înspre *gender studies*, fenomen explicabil prin apariția teoriilor de val trei care consideră feminismul ca o practică intersecțională integrând teorii ce privesc comunitățile minoritare – prin urmare, *gender studies* actualmente încapsulând atât *race studies, queer studies, postcolonial studies, religious studies* etc. Din nefericire, în peisajul universitar românesc lipsesc, aproape total, programele și cursurile de *gender studies,* aceste manifestări academice fiind desfășurate cel mai adesea sub alte denominații.

Volumul de față propune o detabuizare a unor probleme de gen existente în România, cu o asumată concentrare asupra secolul al XX-lea și asupra contemporaneității, încercând, pe cât de mult posibil, o popularizare a problematicii de gen în context local. Așadar, munca colectivă a colaboratorilor acestui volum reprezintă o abordare inovatoare și revigorantă în spațiul critic românesc, care de multe ori se ferește de lecturi în cheie feministă.

Se poate identifica o pluraritate de opțiuni în ceea ce privește abordarea unui domeniu în cheie de gen; prin urmare, metodologia centrală a acestui volum se leagă de interdisciplinaritate. Așadar, volumul prezintă o ramificare bogată: studii literare, studii politice/ideologice, studii vizuale, studii mitologice sau studii muzicale. Acest fapt denotă ideea că lecturile în cheie de gen pot fi, la rândul lor, aplicate cu mare versatilitate și deschidere pe o varietate de domenii, *gender studies* fiind, în continuare, o zonă academică în plină expansiune. În cele ce urmează voi prezenta, pe rând, cele nouă

studii ce aparțin volumului colectiv.

Mihaela Ursa abordează în studiul ei anumite piste posibile pentru restructurarea și inovarea canonului literar românesc. Pentru reversarea ștergerii femininului din canonul literar românesc, aceasta sugerează că trebuie păstrat un echilibru între rigiditatea conservatoare ce nu permite modificări ale etalonului literaturii naționale și corectitudinea politică ce epurează canonul, închizând ochii la criterii precum ar fi cele estetice. Este motivat canonul deja existent prin frica de ideologizare, dar în același timp, prin ignoranța față de elementul politic ce se găsește în literatură. Ulterior, Mihaela Ursa justifică necesitatea de regândire a canonului prin nevoia elevilor de a intrat în contact cu *role-models* cât mai diverși, prin lecturi identificatoare, drept consecință elevii reușind să dezvolte empatie și toleranță în urma lecturii de literatură ce are de-a face cu o minoritate, contactul cu canonul modelând în acest sens și o plasticitate în receptarea diferențelor identitare.

Din punct de vedere al cronologiei interne, studiul Daianei Gârdan dedicat romanului românesc scris de femei în prima jumătate a secolului al XX-lea se poziționează primul din seria de studii care vizează producția literară autohtonă. În analiza ei, Daiana Gârdan folosește metodologii precum *distant reading* și studiile cantitative pentru a ajunge la observația frapantă comform căreia mai puțin de un sfert din literatura narativă românească între anii 1900 și 1940 este scrisă de femei, asta în condițiile în care, pe de altă parte, publicistica era masiv exploatată de feministe. Valorile scăzute de reprezentare sunt, desigur, o consecință a accesului restricționat al femeilor la învățământ în această perioadă, a scrie fiind o practică mai degrabă potrivită pentru romăncele din pătura socială bună. Producția literară feminină, majoritar erotică – după cum găsește Daiana Gârdan, se dovedește, de fapt, nu atât ancorată în criterii estetice, cât în valoarea sa militantă – un act de pionierat, ce reflectă cautarea independenței față de patriarhat. Totuși, actul de pionierat a fost mai bine tradus în folietonistică, discursului, jurnalistic față de cel literar, reușind să pună pe tapet clar și imperativ problemele și dorințele emancipative ale femeilor. Așadar prima jumătate a secolului al XX-lea reprezintă o perioadă mai fertilă pentru dezvoltarea feminismului românesc, decât pentru dezvoltarea locală a unei *écriture feminine*.

Discuția despre literatura femeilor se mută de la începutul secolului al XX-lea la începutul secolului al XIX-lea și de la roman la poezie în ancheta realizată de Ovio Olaru pe poezia douămiistă. Acesta urmărește în detaliu reformularea problematicii de gen în poezia feminină douămiistă și posibilitatea existenței unui program militant sub care să se construiască această schimbare de paradigmă poetică. Acesta observă tranziția radicală de la poezia ca act cultural, specifică optzeciștilor, la poezia ca act angajat social, dar și ca act detabuizant. Scopul poeziei douămiiste se aliniază perfect, atât cronologic, cât și tematic, cu demersul feminist de val trei, ce privește eliberarea individului minoritar de toxicitatea și nedreptățirea patriarhală și formarea unei ontologii personale, exterioare matricei dominante. Explorarea sexualității feminine și denunțarea sexismului, prin supapa libertinajului, par elementele prime ale campaniei poeziei feminine douămiiste; totuși, această așa-zisă campanie nu are asumată o miză de *gender equality*, teoria de gen fiind complet absentă la nivelul imaginarului literar la debutul anilor 2000, după cum găsește și Ovio Olaru. În orice caz, chiar și fără eticheta de *gender empowerment,* machismul s-a dizolvat treptat ca urmare a *agency*-ul discursiv al autoarelor douămiiste, actanța discursivă nefiind menită programatic, ci mai degrabă simptomatic.

Abordarea ajunge în contemporaneitatea recentă în studiul despre literatura pentru copii realizat de Eva Sărășan. Literatura contemporană pentru copii reprezintă o literatură recent devenit populară, după explozia ei în țările scandinave (și de altfel, importul masiv de literatură scandinavă prin traducere). În România aceasta poate fi clasată chiar sub eticheta de literatură minoră, cel puțin până recent. Studiul Evei Sărășan caută să identifice și să explice factorii ce au contribuit la dezvoltarea literaturii pentru copii în România, în special folosindu-se, precum Daiana Gârdan, de *distant reading* și studiul cantitativ. Pe lângă, aceasta observă, în cheie de gen, o preponderență pentru debutul cu literatură pentru copii în cazul scriitoarelor, fapt ce poate fi asociat cu fetișizarea maternității ca motivație internă și organică pentru elaborarea narațiunilor pentru copii. Raporturile de gen în literatura pentru copii, sunt, totuși, după cercetarea Evei Sărășan, mult mai dinamice decât ar părea la prima vedere, existența unei migrații între literatura majoră și minoră fiind înfăptuită atât de femei, cât și de bărbați în ultimul deceniu.

O modificare de registru se întâlnește în studiul lui Adrian Tătăran și în cel al lui Emanuel Modoc, sfera de cercetare fiind cea politică/ideologică, cei doi căutând intersecții cu feminismul în eseurile lor. Adrian Tătăran tratează un subiect important, dar relativ nepopular în studiile de gen contemporane, respectiv întrepătrunderile dintre anarhism și feminism. Feminismul anarhist este o subramură a feminismului (radical) din anii '70, ce chestionează feminismul dominant, prin regândirea premiselor sale. Feminismul anarhist, după cum găsește Adrian Tătăran, nu caută o reformatare a sistemului patriarhal, ci o transgresare a sa, depășirea dominației, nu obținerea de drepturi.

Emanuel Modoc, pe de altă parte, investighează în analiza sa modul în care egalitatea de gen a fost influențată de relațiile de producție în perioada comunistă, și cum intersecția dintre acestea a dus la o creștere a reprezentării de gen - creștere, totuși, artificială. Având în vedere că manifestele feministe declarative au fost suprimate, practica foiletonistică abundentă de dinainte de comunism moare treptat, după cum arată autorul. Așadar, pe timpul comunismului nu se mai poate discuta de mișcări de *empowerment* de gen, ci mai mult de neutralizare a sa. Chiar dacă neutralizarea de gen a dus la creșterea artificială a reprezentării feminine în politică și societate (și chiar în cultură, dacă ne uităm la șaizeciști), identitatea feminină este formulată în continuare printr-un discurs clișeic sexist - după cum se arată din analiza manualului destinat educației fetelor, „Cartea fetelor".

Ultimul tronson de analiză pe care se aplică grila de gen este cel al studiilor culturale. Aici, Maria Fărâmă, Andrei

Zamfirescu și Alexandra Turcu cercetează domenii precum studiile muzicale, studiile mitologice sau studiile vizuale. Maria Fărâmă observă hermeneutic și comparativ muzica celor de la DakhaBrakha și cea a Adei Milea, încercând să susțină ideea că abordarea lor artistică unică, mesajul pur politic și inspirația folclorică (folclor urban *versus* folclor tradițional) au pus la loc ferit acești artiști de industria muzicală masculinistă, care manageriază imaginea artistelor feminine într-o prelucrare hipersexualizată în media.

În ceea ce privește domeniul mitologiilor comparate, Andrei Zamfirescu discută în eseul său percepțiile despre feminin din imaginarul Evului Mediu și remarcă faptul că acest imaginar funcționează printr-o dihotomie conceptuală. Femeia Evului Mediu este văzută fie ca domnița idealizată, fie ca vrăjitoarea detestată, această dualitate fiind purtată în imaginarul colectiv chiar și în modernitate. Oricum ar fi fost portretizată femeia medievală, aceasta cădea inevitabil sub opresiunea masculină, atât prin iubirea curtenească al cărei subiect era, cât și prin furia inchizitorilor.

În final, eseul despre *female gaze,* pe care îl propune Alexandra Turcu, intră sub cupola studiilor culturale vizuale. Autoarea încearcă o definire a *female gaze*-ului, termen destul de sumar folosit în critica de gen, pentru faptul că acesta este, în general, definit ca fiind absolut opozabil contrapărții sale – *male gaze.* Alexandra Turcu pleacă de la terminologia Laurei Mulvey pentru *male-gaze* și merge în zona culturii pop, nu a studiilor academice, pentru o definire cât mai aproape de realitate a termenului. În cultura românească contemporană, observă Alexandra Turcu prin studiul de caz pe vernisajul *Woman, All Too Woman,* termenul de *female gaze* nu există momentan decât simptomatic, fiind pregătit, însă, pentru a fi integrat cât mai curând în receptarea critică a operelor feminine. O critică ce poate fi adusă volumului, la nivel global, se referă la limitările sale teoretice. Contemporaneitatea *per se* a volumului este chestionabilă, dacă ne raportăm la teoria supusă analizei în cheie de gen, aceasta aparținând, în foarte mare parte, programului teoretic al valului doi feminist. După cum se știe, teoriile valului doi sunt ulterior regândite critic de teoreticienii paradigmei următoare, dar reintegrate în ideile sale progresiste și, implicit, înglobate în deja conturatul val patru. Însă, dacă privim mai în detaliu, se observă câteva derapaje de la lectura în cheie de gen în anumite studii, prin abordarea exhaustivă a unui subiect țintă și apoi atașarea sumară a grilei de gen eseului inițial.

Cu toate acestea, trebuie salutat și încurajat demersul academic al autorilor pentru calitatea sa educativă, interdisciplinară și, de altfel, revigorantă în spațiul academic românesc. Mai mult decât atât, volumul de față inspiră și deschide noi posibilități pentru noi cercetări în domeniul studiilor de gen la nivel național, fiind primul volum colectiv de această natură din România, care, chiar cu micile sale derapaje, este unul dens și util ca instrument deopotrivă academic și cultural.

Bibliography:

Ursa, Mihaela, Alexandra Turcu, and Adrian Tătăran, eds. *Zoe, fii bărbată! Coduri de gen în cultura României contemporane*. Pitești: Paralela 45, 2019.